

Dr hab. Henryka Ilgiewicz

Instytut Badań Kultury Litwy, Wilno, Litwa

Rola Białoruskiego Towarzystwa Naukowego w Wilnie w formowaniu świadomości narodowej białoruskiej mniejszości (1918–1939)

Wstęp

Celem niniejszej publikacji jest przedstawienie okoliczności założenia i działalności Białoruskiego Towarzystwa Naukowego w Wilnie oraz jego roli w formowaniu i zachowaniu świadomości narodowej Białorusinów zamieszkałych w zachodniej części dzisiejszej Białorusi, wchodzącej w okresie międzywojennym w skład II Rzeczypospolitej Polskiej. Artykuł powstał w oparciu o materiały archiwalne, ówczesną prasę oraz opracowania autorów polskich i białoruskich.

Założenie i działalność Białoruskiego Towarzystwa Naukowego w latach pierwszej wojny światowej

Pomysł założenia Białoruskiego Towarzystwa Naukowego (BTN) w Wilnie (biał. *Беларускае навуковае таварыства ў Вільні*) powstał pod koniec I wojny światowej. Wtedy część ziem dzisiejszej Białorusi znajdowało się razem z Litwą i Kurlandią pod zarządem niemieckiego dowództwa na froncie wschodnim (Oberbefehlshabers Ost, w skrócie Ober-Ost). Wschodnia granica Ober-Ostu szła po linii Braśław-Lida-Zelwa-Brześć¹. Inicjatorem założenia towarzystwa był białoruski działacz narodowy, publicysta, archeolog i krajoznawca Jan Łuckiewicz². Zorganizowano

¹ Szybieka Zachar, *Historia Białorusi 1795–2000*, przełożył Hubert Łaszkiewicz, Lublin 2002, s. 186.

² Jan Łuckiewicz (biał. *Іван Луцкевіч*) urodził się w Szawlach na Litwie, gdzie jego ojciec pracował jako urzędnik kolejowy. Uczył się w gimnazjach w Lipawie (łot. *Liepāja*, niem. *Libau*, lit. *Liepoja*, ros. *Либава* – miasto na Łotwie) i Mińsku, studiował archeologię w Moskiewskim Instytucie Archeologicznym oraz prawo na uniwersytetach w Wiedniu i Petersburgu. W 1905 r. był jednym z inicjatorów założenia Białoruskiej Rewolucyjnej Hramady (później Białoruska Socjalistyczna Hramada). W 1906 r. przybył do Wilna,

wał on grupę osób, z którymi wspólnie opracował statut oraz inną wymaganą dokumentację i złożył do zatwierdzenia w urzędzie władz okupacyjnych. Dn. 23 stycznia 1918 r. towarzystwo zostało zarejestrowane przez niemieckie władze m. Wilna i uzyskało zezwolenie na działalność, zaś 26 stycznia tegoż roku odbyło się pierwsze zebranie, na którym wybrano Zarząd oraz Radę Nadzorczą (Komisję Rewizyjną). Do Zarządu weszli: Kazimierz Schafnagel (prezes), Jan Łuckiewicz (wiceprezes i kustosz), Dominik Siemaszko (skarbnik), Juliana Moenke (bibliotekarka), Waclaw Łastowski (sekretarz), Antoni Łuckiewicz i Edward Mackiewicz (członkowie Zarządu). Członkami Rady Nadzorczej zostali ksiądz Władysław Tołłoczko, Wincenty Światopołk-Mirski i protojerej Holenkiewicz, kandydatami do Rady – Michalina Rychter oraz Jan Stankiewicz. Terenem działalności towarzystwa było m. Wilno i okręg wileński³. W 1918 r. towarzystwo liczyło 27 członków. Oprócz Białorusinów byli wśród nich, jak można sądzić z nazwisk, Polacy, Niemcy i Litwini⁴.

Towarzystwo stawiało sobie za zadanie zjednoczenie osób interesujących się białoruskim językiem, historią, kulturą, badanie tych dziedzin oraz jak najszerzą ich popularyzację. Dla skutecznej realizacji postawionych celów trzeba było stworzyć ku temu chociażby minimalne warunki. Toteż najpierw zajęto się przejściem i porządkowaniem bogatych zbiorów muzealnych, które w maju 1918 r. przekazał Jan Łuckiewicz. Były

gdzie brał udział w białoruskim ruchu narodowościowym, organizował wydanie białoruskich książek i periodyków („Nasza Dola”, „Nasza Niwa”, „Homan”). W latach I wojny światowej, mimo nasilającej się choroby (chorował na gruźlicę), brał czynny udział w działalności politycznej, był inicjatorem ogłoszenia niepodległości Białoruskiej Republiki Ludowej. Zgromadził bogate zbiory starodruków oraz przedmiotów związanych z historią i kulturą Białorusi, które przekazał Białoruskiemu Towarzystwu Naukowemu. Zmarł 20 VIII 1919 r. w Zakopanem. Zob.: *Памяці Івана Луцкевіча. У першыя ўгодкі сьмерці яго. (20.8.1919–20.8.1920)*, Вільня 1920; Унучак Андрей, *Наша Ніва і беларускае нацыянальнае движенне пачала XX в.*, „Acta humanitarica universitatis Saulensis” 2011, t. 12, s. 172–180.

³ *Verzeichnis der Mitglieder des Weissruthenischen Wissenschaftlichen Vereins*, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (dalej LCVA), f. 281, ap. 2, b. 11, karta 7; Луцкевич Антон, *Пятнаццаць гадоў працы Беларускага Навуковага Таварыства (Даклад старшыні Ураду Беларускага Навуковага Таварыства А. Луцкевіча на паседжаньні Ураду 22.XII.1932 г.)*, „Гадавік Беларускага Навуковага Таварыства”, Вільня 1933, t. 1, s. 5–6.

⁴ *Členy [Lista pierwszych członków Białoruskiego Towarzystwa Naukowego]*, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 11, k. 8.

to jego prywatne zbiory, zbierane przez całe życie. Zawierały one eksponaty dotyczące przed wszystkim historii i kultury Białorusi. Stały się one załącznikiem muzeum oraz biblioteki towarzystwa, które były niezbędne do pracy naukowej i oświatowej. Wykorzystywano je również do spopularyzowania białoruskiej kultury ludowej. W 1918 r. za zezwoleniem władz okupacyjnych i przy pomocy niemieckich uczonych znajdujących się służbowo w Wilnie zorganizowano wystawy w Wilnie i Mińsku, podczas których eksponowano przedmioty ze zbiorów towarzystwa. Niestety, po każdym zbiorze strojów i tkanin ludowych, wysłany z Wilna na wystawę do Mińska, w drodze powrotnej zaginął⁵.

Drugim ważnym zadaniem podjętym przez BTN było sprawowanie opieki nad szkolnictwem w języku białoruskim. Pierwszą szkołą białoruską w Wilnie otwarto w listopadzie 1915 r., po roku na terenie Ober-Ostu było 8 szkół białoruskich, a pod koniec okupacji niemieckiej – już 89. Większość z nich znajdowała się na terenie okręgu białostocko-grodzieńskiego. Na początku 1919 r. rozpoczęło działalność Białoruskie Gimnazjum w Wilnie⁶. Powstające szkoły stykały się jednak z dużymi trudnościami: brakowało nauczycieli, artykułów szkolnych, podręczników. Sprawę nauczania w języku białoruskim komplikowało używanie różnych alfabetów. Część działaczy kulturowego ruchu białoruskiego opowiadało się za cyrylicą, część za alfabetem łacińskim. Używanie alfabetu łacińskiego nakazywały również niemieckie władze okupacyjne. Powstał więc problem, jakiego alfabetu nauczać dzieci białoruskie. Towarzystwo opowiadało się za kompromisowym rozwiązaniem tego problemu, proponując w klasach początkowych uczyć takiego alfabetu, za jakim opowiedzą się rodzice uczniów, natomiast w klasach starszych obowiązkowo uczyć cyrylicy⁷. Poszczególni członkowie towarzystwa (Antoni

⁵ Луцкевич Антон, *Пятнаццаць гадоў працы...*, s. 6; Łuckiewicz Antoni, *Muzeum Białoruskie im. Jana Łuckiewicza w Wilnie*, „Balticoslavica” 1933, t. 1, s. 51–52.

⁶ Szybieka Zachar, *Historia Białorusi...*, s. 189; Pukszo Andrzej, *Między stołecznością a partykularyzmem: Wielonarodowościowe społeczeństwo Wilna w latach 1915–1920*, Toruń 2006, s. 126–130; Januszewska-Jurkiewicz Joanna, *Stosunki narodowościowe na Wileńszczyźnie w latach 1920–1939*, wyd. drugie, Katowice 2011, s. 97–98; *Wilno i Wileńszczyzna w pamiętnikach z lat pierwszej wojny światowej (Materiały ze zbiorów wileńskich i londyńskich)*, Opracowanie, wstęp i przypisy Małgorzata i Marek Przeniosło, Kielce 2014, s. 24–29.

⁷ Луцкевич Антон, *Прызнаньне правоў беларускае мовы падчас сусьветнае вайны*, „Гадавік Беларускага Навуковага Таварыства” Вільня 1933, t. 1, s. 61–62; Унучак Андрей, *Наша Нива и белорусское национальное движение начала XX в.*, „Акта

Łuckiewicz, Jan Stankiewicz, Bronisław Taraszkiewicz) sami przygotowali podręczniki, pracowali nad unormowaniem języka białoruskiego. Inni dbali o dostarczenie do szkół książek i czasopism w języku białoruskim. Szkoły ze swej strony pomagały towarzystwu w dotarciu do szerokich mas ludowych i propagowaniu idei narodowościowych⁸.

Białoruskie Towarzystwo Naukowe w latach 1919–1921

W drugiej połowie 1918 r. działalność BTN została zawieszona z powodu burzliwych wydarzeń politycznych i trwała w takim stanie praktycznie do końca wojny polsko-bolszewickiej. Jego działalność została ożywiona na krótko wiosną 1919 r., kiedy w Wilnie sprawowali władzę bolszewicy i powstała obawa, że zbiory BTN mogą być nacjonalizowane i przekazane mającemu powstać Muzeum Litwy Radzieckiej. Zaniepokojony o los zbiorów Jan Łuckiewicz w dn. 31 marca 1919 r. zwołał obecnych w Wilnie członków towarzystwa na posiedzenie, podczas którego omówili oni sprawę ratowania zbiorów. Postanowiono zwołanie ogólnego zebrania członków towarzystwa w dn. 3 kwietnia 1919 r., wybranie nowego zarządu oraz zlecenie mu wystosowania protestu do bolszewickich władz Litwy. Ponieważ większa część przyjętych w 1918 r. członków z różnych przyczyn opuściła towarzystwo, na ich miejsce przyjęto 17 nowych. W większości były to osoby, które wróciły z Rosji i podjęły pracę w Gimnazjum Białoruskim w Wilnie⁹. Nie wiadomo, jaka była reakcja władz na protest towarzystwa. Zbiory jednak udało się zachować, ponieważ w dn. 19–21 kwietnia 1919 r. Wilno zostało wyzwolone spod władzy bolszewików przez wojsko polskie¹⁰.

humanitarica universitatis Saulensis” 2011, t. 12, s. 172–180; Луцкевич Антон, *Пятнаццаць гадоў працы...*, s. 8.

⁸ Луцкевич Антон, *Пятнаццаць гадоў працы...*, s. 8; Taraszkiewicz Bronisław, *Bielaruskaja hramatyka dla škol* / napisau B. Taraškiewicz, Wilnia 1918; Łuckiewicz Antoni, Stankiewicz Jan, *Bielaruski prawapis* / A. Łuckiewicz i J. Stankiewicz, Wilnia 1918.

⁹ Луцкевич Антон, *Пятнаццаць гадоў працы...*, s. 9.

¹⁰ Łossowski Piotr, *Konflikt polsko-litewski 1918–1920*, Warszawa 1996, s. 41–46, 52–55; Gierowska-Kałuż Joanna, *Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 lutego 1919 – 9 września 1920)*, Warszawa 2003, s. 49–55; Śleszyński Wojciech, *Bezpieczeństwo wewnętrzne w polityce państwa polskiego na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2007, s. 46–57.

Po krótkim okresie ożywienia w marcu i kwietniu 1919 r., działalność BTN ponownie osłabła. Przyczyną tego była trudna sytuacja w zrujnowanym przez wojnę kraju oraz złożone warunki polityczne. Dużą stratą dla towarzystwa stała się również przedwczesna śmierć jego założyciela J. Łuckiewicza, który zmarł na gruźlicę 20 sierpnia 1919 r. w Zakopanem¹¹.

Po zajęciu Wilna w październiku 1920 r. przez oddziały wojska polskiego dowodzone przez gen. Lucjana Żeligowskiego i powstaniu tzw. Litwy Środkowej, członkowie towarzystw wileńskich, zamierzających kontynuować działalność, musiały zadbać o ponowne zalegalizowanie działalności swoich towarzystw. Obecni w tym czasie w Wilnie członkowie BTN zwołali ogólne zebranie i wybrali nowy zarząd w składzie: prezes Wacław Iwanowski, wiceprezes Michał Kochanowicz, sekretarz Maksim Harecki, skarbnik ksiądz Adam Stankiewicz oraz członek zarządu Bronisław Taraszkiewicz. Członkowie nowo wybranego zarządu ułożyli i w dn. 8 listopada 1920 r. wystosowali do Departamentu ds. Spraw Wewnętrznych Litwy Środkowej podanie o przerejestrowanie towarzystwa, które zostało rozpatrzone pozytywnie¹².

Po zalegalizowaniu towarzystwa, podobnie jak we wcześniejszym okresie, dużo uwagi poświęcano sprawom białoruskiego szkolnictwa, które uznawano za bardzo ważne dla samoświadomości ludności białoruskiej. Zajmowano się także porządkowaniem zbiorów muzealnych, które w 1921 r. przeniesiono do gmachu byłego klasztoru bazylianów przy ul. Ostrobramskiej 9. W tych samych pomieszczeniach od 1921 r. znajdowała się również siedziba towarzystwa¹³. Za czasem zajmowany przez Białoruskie Muzeum im. Jana Łuckiewicza lokal w gmachu pobazylikańskim z trudem mógł pomieścić powiększające się zbiory. Towarzystwo planowało wybudowanie własnego domu, który miał stać się ośrodkiem kultury białoruskiej w Wilnie, ale z braku środków finansowych tego pomysłu nie udało się zrealizować, toteż siedziba i muzeum towarzystwa pozostały do II wojny światowej w murach pobazylikańskich¹⁴.

¹¹ *Памяці Івана Луцкевіча. У першыя ўгодкі сьмерці яго. (20.8.1919–20.8.1920)*, Вільня 1920.

¹² *Do Departamentu Spraw Wewnętrznych. Podanie Białoruskiego Towarzystwa Naukowego*, Wilno, 8 XI 1920 r., LCVA, f. 281, ap. 2, b. 1, k. 2.

¹³ *Луцкевич Антон, Пятнаццаць гадоў працы...*, s. 9.

¹⁴ *Да беларускага грамадзянства і беларускіх устаноў ў краі і заграніцай: Адазва Беларускага Навуковага Таварыства ў Вільні*, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 8, k. 1; *Ca*

Białoruskie Towarzystwo Naukowe w latach 1922–1939

Nowy etap w życiu BTN nastąpił w 1922 r., po włączeniu Wilna i Ziemi Wileńskiej do państwa polskiego¹⁵. W okresie międzywojennym II Rzeczypospolita była krajem wielonarodowościowym i wielokulturowym. Według spisu ludności z 1931 r. Polskę zamieszkiwało ok. 32 mln osób, z których Polacy stanowili 21 993 000 (68,9%), Ukraińcy – 4 442 000 (13,9%), Żydzi – 2 733 000 (8,6%), Białorusini – 990 000 (3,1%), Niemcy – 741 000 (2,3%), inni – 1 017 000 (3,2%) ogółu mieszkańców¹⁶. W samym Wilnie w tym okresie mieszkało 193 337 osób, z nich za swój język ojczysty uważało język polski 127 479 osób (65,9%), język żydowski – 48 439 (25%), język hebrajski – 6 168 (3,2%), język rosyjski – 7 285 (3,8%), język białoruski – 1 554 (0,8%), język litewski – 1 413 (0,7%). Pozostali mieszkańcy Wilna jako swój język ojczysty podawali niemiecki, karaïmski, ukraiński, łotewski, francuski oraz inne¹⁷.

Wielonarodowościowy skład mieszkańców, zwłaszcza na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej, sprawiał wiele problemów, tym bardziej, że ziemie te w porównaniu z bardziej rozwiniętymi zachodnimi i centralnymi województwami polskimi, były zacofane ekonomicznie i prawie w ogóle nie miały większego przemysłu. Dominująca na tym obszarze gospodarka rolna była mało wydajna, a rynki lokalne bardzo słabe. Dodatkowym czynnikiem, który wpłynął na pogorszenie się sytuacji ekonomicznej, były ogromne spustoszenia ziem północno-wschodnich w czasie I wojny światowej i walk z bolszewikami. Ciężka sytuacja ekonomiczna pogłębiała konflikty społeczne i narodowościowe. Przejął się także konflikt ze społecznością białoruską. Według Eugeniusza Mironowicza, badacza stosunków polsko-białoruskich, wpływał on z kilku źródeł. Rozwój świadomości narodowej elit białoruskich na początku XX w. rodził aspiracje niepodległościowe, których z kolei nie sposób było pogodzić z polską racją stanu. Drugą przyczyną były stosunki

справоздачы об зьбіраньні ахвяраў на Дом Беларускае Культуры ў Вільні, Вільня, 22.09.1928, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 3, k. 3.

¹⁵ Srebrakowski Aleksander, *Sejm Wileński 1922 roku. Idea i jej realizacja*, Wrocław 1993.

¹⁶ Czubiński Antoni, *Historia Polski XX wieku*, Poznań 2000, s. 136–137.

¹⁷ Januszewska-Jurkiewicz Joanna, *Stosunki narodowościowe na Wileńszczyźnie...*, s. 508.

społeczne na Białorusi, gdzie większość elit stanowiło polskie lub spolonizowane ziemiaństwo, natomiast przytłaczającą większość mieszkańców – białoruskie chłopstwo. W 1919 r. pojawiła się ponadto nowa sytuacja polityczna. Skonfliktowane z Polską Niemcy, Litwa i Rosja Radziecka zainteresowane były jej osłabieniem. Dlatego każdy ruch, w tym białoruski niepodległościowy lub rewolucyjny, sprzyjający destabilizacji sytuacji politycznej w II Rzeczypospolitej, mógł liczyć na poparcie z zewnątrz¹⁸.

Nie zważając na złożone okoliczności i małą liczbę ludności białoruskiej, Wilno pozostawało ważnym ośrodkiem białoruskiej oświaty i kultury. Działy w nim szkoły podstawowe, gimnazjum z białoruskim językiem nauczania, organizacje oświatowe, gospodarcze i młodzieżowe¹⁹. Tworzyły one swego rodzaju zaplecze dla działalności BTN. Nowy statut został zalegalizowany decyzją Ministra Spraw Wewnętrznych z dn. 5 maja 1925 roku, zaś dn. 18 maja tegoż roku BTN z siedzibą w Wilnie wciągnięto do rejestru stowarzyszeń i związków pod nr. 278²⁰.

Według nowego statutu BTN miało na celu wielostronną pracę naukową, rozwijanie zamiłowania do badań naukowych oraz popularyzację wiedzy. W tym celu towarzystwo mogło zakładać i utrzymywać muzeum i bibliotekę, organizować wystawy, wycieczki, kursy i zjazdy naukowe, ogłaszać konkursy i przyznawać nagrody za prace naukowe, prowadzić pracę wydawniczą, organizować sekcje i oddziały. Główną uwagę skupiano na badaniach dotyczących języka, literatury, historii i kultury ludowej białoruskiej, mających duże znaczenie dla formowania i umacniania białoruskiej świadomości narodowej, zagrożonej, jak uważali działacze białoruscy, przez polonizację. W statucie ze względów politycznych tego nie podkreślano²¹.

¹⁸ Mironowicz Eugeniusz, *Antypolska konspiracja białoruska w latach 1919–1925*, „Europa nie prowincjonalna: Przemiany na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (Białoruś, Litwa, Łotwa, Ukraina, wschodnie pogranicze III Rzeczypospolitej Polskiej) w latach 1772–1999)” (Non-provincial Europe: Changes on the Eastern Territories of the former Polish Republic (Belarus, Latvia, Ukraine, eastern borderland of the III Republic) in 1772–1999), praca zbiorowa pod red. Krzysztofa Jasiewiczza, Warszawa–Londyn, s. 877.

¹⁹ Адамкович Аляксандр, *Белорусы ў Літве: учора і сёння*, кн. 1: Вільня, Вільня 2010, s. 19–78.

²⁰ *Statut Białoruskiego Towarzystwa Naukowego*, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 2, k. 2.

²¹ *Statut...*, § 1.

Liczba członków BTN w okresie międzywojennym wahało się od 28 do 32. Członkami towarzystwa zostawali w większości białoruscy nauczyciele, a także księża, prawosławni duchowni białoruskiego pochodzenia, urzędnicy, literaci, wydawcy. Na podstawie zachowanej dokumentacji udało się ustalić nazwiska ponad 100 osób, które w latach 1918–1939 przewinęły się przez BTN (Aneks 1). Niestety, o poszczególnych z nich poza nazwiskiem nic więcej nie wiadomo, nie ma nawet podanych pełnych imion, a niekiedy nawet inicjałów. Ponadto zapis nazwisk i imion jest zróżnicowany. W oficjalnych pismach wysyłanych do urzędów polskich podawano nazwiska i imiona w wersji polskiej, natomiast w dokumentach dla użytku wewnętrznego lub wysyłanych do innych organizacji białoruskich – w wersji białoruskiej, których również mogło być kilka. Zdarzają się także skrócone wersje nazwisk²².

Skład osobowy towarzystwa zmieniał się dość często. Jedni tracili członkostwo z powodu niepłacenia składek, inni z powodu wyjazdu z Wilna. Dużą stratą dla towarzystwa była śmierć poszczególnych jego czynnych członków: Jana Łuckiewicza, Mikołaja Iljaszewicza, Jana Ciechanowskiego. Największe zmiany osobowe zaszły w pierwszych trudnych latach powojennych. Z pierwszych członków przyjętych w 1918 r. w latach następnych w szeregach towarzystwa pozostało zaledwie kilka osób (Antoni Łuckiewicz, Jan Stankiewicz, ksiądz Władysław Tołoczko).

²² *Čłeny [Lista pierwszych członków Białoruskiego Towarzystwa Naukowego]*, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 11, k. 8; *Пракакол гадавога сходу Беларускага Навуковаго Товарыства ў Вільні, вул. Вострабрамская 9, 5-го сакавіка 1933 году*, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 9, k. 67–78; *Сьпіс сяброў Беларускага Навуковаго Товарыства на 20.II.1928*, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 11, k. 1; *Сьпіс сяброў Беларускага Навуковаго Товарыства на 1.I.1933*, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 11, k. 4; *Сьпіс сяброў Беларускага Навуковаго Товарыства ў Вільні зложаны ўрадам товарыства 7.IV.1934*, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 11, k. 5; *Да Ураду Беларускага Навуковаго Товарыства ў Вільні. Заява Настасі Гаурылчанкі, настаўніцы Беларуска філіі Дзаржаўнае Гимназіі ў Наваградку*, Наваградок, 11 красавіка 1934 г., LCVA, f. 281, ap. 2, b. 11, k. 26; *Да Ураду Беларускага Навуковаго Товарыства ў Вільні. Заява Вячаслава Лаўскача*, Наваградок, 11 красавіка 1934 г., LCVA, f. 281, ap. 2, b. 11, k. 27; *Да Ураду Беларускага Навуковаго Товарыства ў Вільні. Заява Вольгі Русачанкі*, Наваградок, 11 красавіка 1934 г., LCVA, f. 281, ap. 2, b. 11, k. 28; *Да Ураду Беларускага Навуковаго Товарыства ў Вільні. Заява Пятра Скребец, настаўніка Беларуска філіі Дзаржаўнае Гимназіі ў Наваградку*, Наваградок, 11 красавіка 1934 г., LCVA, f. 281, ap. 2, b. 11, k. 29.

Niemaló aktywnych działaczy towarzystwo utraciło w drugiej połowie lat 20-ych, co było związane z zaostrzeniem polskiej polityki względem politycznych ugrupowań lewicowych. Poszczególni członkowie towarzystwa związani z tymi ugrupowaniami byli wtedy aresztowani i skazani na pozbawienie wolności, później niektórzy z nich zostali wymienieni na polskich obywateli więzionych w ZSRR (Bronisław Taraszkiewicz, Ignacy Dworczanin) lub sami wyjechali do Związku Sowieckiego (Michał Kochanowicz, Szymon Rak-Michajłowski). Działacze białoruscy po przybyciu do ZSRR początkowo byli przyjmowani bardzo przychylnie, otrzymywali dobre stanowiska w Mińsku lub Moskwie, mogli zajmować się pracą naukową, jednak szybko zetknęli się z surową rzeczywistością reżimu sowieckiego. Po kilku latach pobytu w ZSRR wszyscy oni zostali aresztowani pod zarzutem szerzenia białoruskiego nacjonalizmu i poglądów kontrrewolucyjnych, byli przetrzymywani w więzieniach lub w lagrach, a podczas tzw. wielkiej czystki w końcu lat 30-ych skazani na karę śmierci²³.

Odejście wielu aktywnych działaczy spowodowało czasowe załamanie się działalności towarzystwa, ale te problemy zdołano przezwyciężyć dzięki zaangażowaniu się nowych członków. Na czele towarzystwa od 1921 r. stał Antoni Łuckiewicz, brat założyciela Jana Łuckiewicza²⁴. W

²³ Bergman Aleksandra, *Sprawy białoruskie w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1984, s. 219–248; *Dvarčanin Ignat (Ignatas Dvarčaninas) 1895.06.08 Pagiriai (Zietelos rajonas) – 1937.12.08, baltarusių politikas, literatūros tyrinėtojas*, „Visuotinė lietuvių enciklopedija”, t. 5: *Dis – Tatva*, Vilnius 2004, s. 240; Lapinskienė Alma, *Taraškevič Branislav (Branislavas Taraškevičius) 1882 01 20 Maciuliškės (dabar Vilniaus rj. s-bė) – 1938 11 29 Kurapatai prie Minsko, baltarusių visuomenės ir politikos veikėjas, filologas, vertėjas*, *ibidem*, t. 28, Vilnius 2013, s. 499; Адамкович Аляксандр, *Белорусы ў Літве...*, s. 58–63; https://pl.wikipedia.org/wiki/Micha%C5%82_Kochanowicz (dostęp: 6.11.2016).

²⁴ Antoni Łuckiewicz (biał. Антон Іванавіч Луцкевіч, ur. 29.01.1884 w Szawłach, zm. 23.03.1942 koło Saratowa) – białoruski działacz narodowy, krytyk literacki i publicysta, były premier i minister spraw zagranicznych Białoruskiej Republiki Ludowej w latach 1918–1919. Urodził się w Szawłach na Litwie, gdzie jego ojciec pracował jako urzędnik kolejowy. Ród Łuckiewiczów był pochodzenia szlacheckiego. Po śmierci ojca rodzina przeniosła się do Mińska, gdzie Antoni w 1902 roku ukończył gimnazjum, po czym podjął studia przyrodnicze na Wydziale Matematyczno-Fizycznym Uniwersytetu w Petersburgu, później w Dorpacie. Już w czasie studiów włączył się do działalności nielegalnej, za co w 1903 r. został aresztowany przez władze carskie. W 1906 r. znalazł się w Wilnie, pracował w redakcji białoruskich gazet „Nasza Dola” potem „Nasza Niwa”.

1927 r. był on aresztowany z powodu podejrzeń o powiązanie z Białoruską Włościańsko-Robotniczą Hromadą (biał. *Беларуская Сялянска-Работніцкая Грамада*), ale po ośmiu miesiącach został zwolniony²⁵. Po wyjściu na wolność w 1928 r. objął on ponownie kierownictwo Białoru-

W latach pierwszej wojny światowej czynnie uczestniczył w życiu politycznym i społecznym: działał w Białoruskim Towarzystwie Pomocy Ofiarom Wojny, Białoruskim Komitecie Ludowym, a po ogłoszeniu w marcu 1918 r. Białoruskiej Republiki Ludowej został jej premierem i ministrem spraw zagranicznych. Wszedł w konflikt z władzami polskimi, został na krótko aresztowany w Warszawie. Po upadku Białoruskiej Republiki Ludowej zamieszkał w Wilnie, w 1921 roku stanął na czele Białoruskiego Komitetu Narodowego, jednocześnie czynnie działał w Białoruskim Towarzystwie Naukowym. W 1927 roku został aresztowany przez władze polskie za współpracę z białoruskimi lewicowymi ugrupowaniami politycznymi, ale w niedługim czasie był zwolniony. Po zwolnieniu pracował w Gimnazjum Białoruskim w Wilnie i kontynuował działalność w Białoruskim Towarzystwie Naukowym, był kustoszem Białoruskiego Muzeum im. Jana Łuckiewicza w Wilnie. Po wybuchu drugiej wojny światowej i zajęciu Wilna przez Armię Czerwoną został w końcu września 1939 r. aresztowany przez NKWD i skazany na 8 lat więzienia. Zmarł 23 marca 1942 r. w obwodzie Saratowa. Zob.: Bergman Aleksandra, *Sprawy białoruskie...*, s. 166–195; Luckievič Anton (*Antonas Luckievičius*) 1884.01.29 Šiauliai – 1942.03.23 (*Atkarsk, Saratovo sr.*), *baltarusių rašytojas, literatūros kritikas*, „Visuotinė lietuvių enciklopedija”, t. 13, Vilnius 2008, s. 660; Адамковч Аляксандр, *Белорусы ў Літве...*, s. 52–57; Унучак Андрей, *Наша Ніва і белорусское...*, s. 172–180.

²⁵ Białoruska Włościańsko-Robotnicza Hromada (biał. *Беларуская Сялянска-Работніцкая Грамада*) – białoruskie lewicowe ugrupowanie polityczne w okresie międzywojennym w Polsce. Utworzone w 1925 roku. Na jej czele stał Bronisław Taraszkiewicz jako przewodniczący Komitetu Centralnego, jego zastępcą był Szymon Rak-Michajłowski, członkami KC – Paweł Wołoszyn i Piotr Miatła, kierownikiem Sekretariatu Centralnego – Maksim Burcewicz. Partia opowiadała się za zjednoczenie wszystkich ziem białoruskich w ramach jednego organizmu państwowego, sojusz chłopów i robotników, którzy solidarnie mieli walczyć o sprawiedliwy ustrój społeczny, o władzę dla ludzi pracujących. Żądało także przeprowadzenie reformy rolnej korzystnej dla chłopów (ziemia miała pochodzić z rozparcelowanych majątków polskich ziemian i osadników wojskowych), a także edukacji w języku ojczystym. Instytucje kościelne, według programu partii, miały być oddzielone od struktur państwowych. W 1926 roku BWRH zdobyła wpływy w Białoruskim Komitecie w Wilnie – organie koordynującym działalność białoruskich partii i organizacji na terenach północno-wschodnich II RP. Pod koniec 1926 roku działacze Hromady opanowali kierownictwo Towarzystwa Szkoły Białoruskiej, jednej z najbardziej aktywnych białoruskich instytucji społeczno-kulturalnych. Jednocześnie w najwyższych władzach partii szerzyły się silnie wpływy komunistyczne. Władze polskie, dostrzegając w działalności Hromady realne zagrożenie, w 1927 r. aresztowały aktywnych działaczy Hromady i partię zdelegalizowały. Pozostali w Polsce działacze prowadzili nielegalną działalność partyjną. Zob.: https://pl.wikipedia.org/wiki/Bia%C5%82oruska_W%C5%82o%C5%9Bcia%C5%84sko-Robotnicza_Hromada (dostęp 12 12 2016).

skim Muzeum im. Jana Łuckiewicza, a od roku 1932 również Białoruskim Towarzystwem Naukowym i na tym stanowisku zostawał do drugiej wojny światowej. W latach 1928–1931 był inżynier Antoni Nekanda-Trepka, który w innych latach pełnił obowiązki skarbnika towarzystwa (1924–1927, 1932–1939)²⁶.

Przyciągnięcie nowych członków spośród młodej inteligencji białoruskiej pozwoliło towarzystwu na rozwinięcie działalności na szerszą skalę. W pierwszej połowie lat 30-ych zostały powołane 4 sekcje: literacko-artystyczna (kierownicy Stanisław Stankiewicz, Teodor Iljaszewicz), językoznawcza (kierownik Jan Stankiewicz), krajoznawczo-turystyczna (kierownik Mikołaj Iljaszewicz) oraz historyczna (kierownik Mikołaj Szkiełonak). Ponadto na prawach sekcji działała Rada Muzealna, nazywana niekiedy sekcją muzealną²⁷.

Członkowie sekcji prowadzili badania w dziedzinach odpowiadających nazwom sekcji, a zebrane materiały wykorzystywali do przygotowywania odczytów i publikacji. Odczyty wygłaszano na posiedzeniach sekcji, ogólnych zebraniach towarzystwa oraz na uroczystych akademiach, wieczorach oraz innych imprezach organizowanych z okazji różnych rocznic, na które – oprócz członków – zapraszano licznych gości: przedstawicieli innych towarzystw i organizacji, nauczycieli białoruskich szkół, uczącą się młodzież. Na przykład w 1925 r. zorganizowano uroczystą akademię, poświęconą 400-leciu założenia drukarni przez Franciszka Skorynę w Wilnie²⁸. Akademia odbyła się wieczorem 25 marca

²⁶ *Białoruskie Towarzystwo Naukowe do Pana Starosty Grodzkiego w Wilnie, Wilno, 13 stycznia 1936 [Zawiadomienie o składzie osobowym zarządu]*, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 16, k. 20; *Białoruskie Towarzystwo Naukowe do Pana Starosty Grodzkiego m. Wilna, [Zawiadomienie o składzie osobowym zarządu]*, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 16, k. 31; *Пра-такол агульнага гадавога сходу сяброў Беларускага Навуковага Товариства у Вільні 15 красавіка 1934 году*, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 9, k. 69–78.

²⁷ *Białoruskie Towarzystwo Naukowe, „Ateneum Wileńskie” 1935*, t. 10, s. 567–568; *Летаніс Беларускага Навуковага Т-ва, „Запісы Беларускага Навуковага Таварыства”*, Вільня 1938, s. 67–69.

²⁸ Franciszek Skoryna (Skaryna Francisk, ur. w 1490 w Połocku – zm. w 1551 r. w Pradze), drukarz, lekarz, pisarz białoruski. Pochodził z rodziny kupca Łukasza (Łuki) Skoryny. Uczył się w Połocku i prawdopodobnie w Wilnie, w latach 1504–1506 studiował na Uniwersytecie Krakowskim, gdzie w 1506 r. uzyskał stopień doktora filozofii. W latach 1507–1511 pracował i studiował w Europie Zachodniej; w 1512 r. na uniwersytecie w Padwie uzyskał stopień doktora medycyny. W latach 1517–1519 wydał w Pradze *Psalterz* oraz poszczególne części *Biblii* we własnym przekładzie na jęz. staro-białoruski. Około 1520 r. przybył do Wilna, gdzie założył własną drukarnię. W 1525 r. wydał tam

1925 r. w sali Gimnazjum Białoruskiego w Wilnie przy ul. Ostrobramskiej 9. W uroczystościach brali udział członkowie towarzystwa i zaproszeni goście. Akademię zagaił prezes towarzystwa Antoni Łuckiewicz. Potem Bronisław Taraszkiewicz wygłosił referat pt. *Wiek Skoryny*, a ksiądz Adam Stankiewicz – *Żywot i działalność Franciszka Skoryny*²⁹. W 1930 r. BTN zorganizowało zebranie członków i zaproszonych gości z okazji 500-lecie śmierci wielkiego księcia litewskiego Witolda (ok. 1350–1430). Na zebraniu M. Pjaszewicz wygłosił odczyt pt. *Terytorium Wielkiego Księstwa Litewskiego w czasach panowania Witolda*, a Jan Stankiewicz – *Witold jako władca białoruski*. Po wysłuchaniu odczytów odbyła się ożywiona dyskusja³⁰. W dn. 5 marca 1933 r. członkowie towarzystwa i goście byli zaproszeni na uroczyste posiedzenie, poświęcone 15-leciu założenia BTN i 300-leciu śmierci Lwa Sapiehy (1557–1633), kanclerza Wielkiego Księstwa Litewskiego. Posiedzenie odbyło się 5 marca 1933 r. o godz. 12.00 w sali Białoruskiej Filii Państwowego Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego w Wilnie przy ul. Ostrobramskiej 9. W czasie posiedzenia M. Szkielonak wygłosił referat pt. *300-lecie śmierci kanclerza Wielkiego Księstwa Litewskiego Lwa Sapiehy*³¹. Organizatorom tych imprez chodziło nie tyle o dociekanie prawdy historycznej, ile o propagowanie białoruskiego punktu widzenia wspólnej historii litewsko-polsko-białoruskiej, podkreślenie znaczenia ziem białoruskich w kulturowym i politycznym życiu Wielkiego Księstwa Litewskiego. Ponadto

Apostol (Dzieje apostołskie), a wcześniej *Małaja podaroznaja kniżyca* (rodzaj modlitewnika) przeznaczoną dla kupców wędrownych. Nie wiadomo, czy Skoryna tłoczył w Wilnie więcej druków, gdyż drukarstwo nie stanowiło dla niego jako lekarza głównego zajęcia. W 1534 r. przeniósł się zapewne z Wilna do Pragi, gdzie pozostał do końca życia jako lekarz nadworny króla Ferdynanda I Habsburga. Zob.: *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 6: *Książka i prasa na Ziemi Wileńskiej, drukarnie, wydawnictwa, księgarnie, biblioteki, czasopiśma XVI w. – 1945 r.*, opracował Mieczysław Jackiewicz, Bydgoszcz 2008, s. 263–264.

²⁹ *Беларускае Навуковае Таварыства да Пана Комісара Ураду на м. Вільню*, Вільня, 2.02.1925 году, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 16, k. 2; Zaproszenie Zarządu Białoruskiego Towarzystwa Naukowego na uroczystą akademię, poświęconą pamięci Franciszka Skoryny z okazji 400-lecia założenia pierwszej drukarni w Wilnie, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 19, k. 23.

³⁰ Луцкевич Антон, *Пятнаццаць гадоў працы Беларускага Навуковага Таварыства...*, s. 15.

³¹ *Zaproszenie Zarządu Białoruskiego Towarzystwa naukowego na uroczyste posiedzenie, poświęcone 15-leciu założenia towarzystwa i 300-lecie śmierci Lwa Sapiehi, kanclerza Wielkiego księstwa Litewskiego*, Wilno, 5.03.1933, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 19, k. 10.

tego rodzaju imprezy były dla nielicznej w Wilnie inteligencji białoruskiej okazją do spotkania się, podzielenia się nowościami i zawarcia nowych znajomości, co sprzyjało również zachowaniu ich białoruskiej tożsamości narodowej.

Ważną rolę w formowaniu białoruskiej świadomości narodowej wyznaczano muzeum BTN. Muzeum nosiło imię założyciela Jana Łuckiewicza. Pieczę nad nim sprawowała Rada Muzealna w składzie: kierownik muzeum Antoni Łuckiewicz, bibliotekarz Włodzimierz Samojoł oraz skarbnik inżynier Antoni Nekanda-Trepka. Muzeum posiadało działy: prahistorii, numizmatyki, zabytków sztuki kościelnej i cerkiewnej, malarstwa świeckiego, etnograficzno-obyczajowy, zabytków militarnych, bogatego działu rękopisów, archiwum białoruskiego ruchu narodowego oraz bibliotekę posiadającą zarówno druki dawne, jak i dzieła nowsze z dziedziny białoruskiej historii, etnografii, filologii itp. Zbiory muzealne i biblioteczne systematycznie wzrastały bądź drogą kupna, bądź też drogą darowizn czy depozytu. Duża ich część przedstawiała wartość zarówno dla poznania kultury białoruskiej, jak i polskiej³².

Zbiory muzeum i biblioteki, mimo ciasnych pomieszczeń, były dostępne dla badaczy i zwiedzających. Korzystali z nich pracownicy i studenci Uniwersytetu Stefana Batorego oraz uczeni polscy z innych ośrodków naukowych³³. Dla zwiedzających muzeum było otwarte codziennie, oprócz świąt, od godz. 9.00 do 12.00, biblioteka – od godz. 11.00 do 14.00. Zwiedzających oprowadzali członkowie Rady Muzealnej lub absolwenci i studenci Uniwersytetu Stefana Batorego, którzy ukończyli specjalny kurs przygotowawczy dla przewodników. Wstęp był wolny, chociaż towarzystwo i muzeum ciągle odczuwały trudności finansowe. Muzeum zwiedzały osoby pojedyncze i wycieczki, przeważnie młodzież szkolna i nauczyciele. Interesowali się nimi także członkowie innych towarzystw wileńskich. Liczba zwiedzających systematycznie wzrastała. W 1933 r. muzeum zwiedziło 1 320 osób (48 wycieczek), w 1934 – 920 osób (51 wycieczka), w 1935 – 903 osoby (42 wycieczki), 1936 – 1 494 osoby (64 wycieczki), w 1937 – 1 494 osoby (110 wycieczek), w 1938 –

³² Łuckiewicz Antoni, *Muzeum Białoruskie im. Jana Łuckiewicza*, „Balticoslavica” 1933, t. 1, s. 48–54; *Białoruskie Towarzystwo Naukowe*, „Ateneum Wileńskie” 1939, t. 14, z. 1, s. 365.

³³ *Muzeum Białoruskie im. Jana Łuckiewicza do Pana Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie, Wilno, dn. 23.01.1936 r.*, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 16.

5 285 osób (113 wycieczek). Pokażna liczba zwiedzających świadczy o tym, że zgromadzone w muzeum wartości kulturowe cieszyły się zainteresowaniem przede wszystkim, rzecz jasna, przedstawiciele białoruskiej mniejszości kulturowej³⁴.

Ponadto w celu propagowania wiedzy o białoruskiej kulturze ludowej starano się uczestniczyć w wystawach krajowych i zagranicznych. W 1931 r. liczne eksponaty z Białoruskiego Muzeum im. Jana Łuckiewicza (kilimy, paski, rzeźby ludowe, wzory ubiorów i tkanin, rysunki z dziedziny ludowego budownictwa białoruskiego) wysłano na wystawę ludowej kultury słowiańskiej w Rydze³⁵. Następnie w 1932 r. posłano eksponaty na wystawę w Nowogródku poświęconą Adamowi Mickiewiczowi³⁶. W 1936 r. wzięto udział w wystawie sztuki ludowej, urządzonej w Warszawie przez Instytut Propagandy Sztuki, gdzie posłano charakterystyczne rzeźby, drzeworyty i okazy białoruskiego malarstwa ludowego. W tym samym roku szereg obrazów, rzeźb i haftów, związanych z kultem Najświętszej Panny Marii udostępniono na wystawę Mariologiczną w Wilnie³⁷. W 1938 r. BTN brało udział w wystawie, poświęconej ludowej kulturze Polesia we Lwowie³⁸.

Do propagowania wiedzy o dziejach i kulturze białoruskiej, a tym samym do umacniania świadomości narodowej Białorusinów przyczyniły się wydawnictwa BTN. O potrzebie wydawania własnego czasopisma w języku białoruskim mówiono od początku działalności towarzystwa, jednak z powodu trudności finansowych oraz innych przyczyn sprawę tej długo nie udawało się zrealizować. Nakładem Towarzystwa wydano w pierwszych latach powojennych tylko poszczególne broszurki, napisane przez Antoniego Łuckiewicza lub Adama

³⁴ *Прадакол агульнага гадавога сходу сяброў Беларускага Навуковага Товарыства ў Вільні 15 красавіка 1934 году*, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 9, k. 69; *Летаніс Беларускага Навуковага Т-ва*, „Запісы Беларускага Навуковага Таварыства”, Вільня 1938, z. 1, s. 68; *Białoruskie Towarzystwo Naukowe*, „Ateneum Wileńskie” 1939, t. 14, z. 1, s. 365.

³⁵ *Białoruskie Towarzystwo Naukowe do Pana Konserwatora Województwa Wileńskiego i Nowogrodzkiego w Wilnie*, Wilno, 3.VI.1931, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 16, k. 14.

³⁶ *Летаніс Беларускага Навуковага Т-ва...*, s. 68.

³⁷ *Białoruskie Towarzystwo Naukowe*, „Ateneum Wileńskie” 1937, t. 12, s. 685; *Хроніка: Экспанаты Беларускага Музею на выстаўках у Варшаве і Вільні*, „Калосьсе”, 1937, t. 3, nr 3 (12), s. 190.

³⁸ *Летаніс Беларускага Навуковага Т-ва*, „Запісы Беларускага Навуковага Таварыства”, Вільня 1938, z. 1, s. 68.

Stankiewiczza. Broszurka A. Stankiewiczza pt. *Doktor Franciszek Skoryna – pierwszy drukarz białoruski: 1525–1925* ukazała się w związku z 400-leciem założenia drukarni przez Franciszka Skorynę w Wilnie, o której obchodach była mowa wcześniej³⁹. Broszurka Łuckiewiczza została wydana w 1923 r. w związku z 100. rocznicą procesu filomatów i filaretów oraz poszukiwaniem tzw. „celi Konrada”, czyli celi w wileńskim klasztorze bazylianów, w której w 1823 r. był więziony Adam Mickiewicz. Sprawa ta jak najbardziej interesowała białoruskich działaczy, gdyż w gmachu byłego klasztoru bazylianów mieściły się liczne instytucje białoruskie, w tym Białoruskie Muzeum im. Jana Łuckiewiczza. Obawiano się, że po ustaleniu miejsca więzienia A. Mickiewiczza i jego kolegów pomieszczenia te będą oddane polskim organizacjom. Toteż zadbano, aby do komisji mającej ustalić miejsce „celi Konrada” wchodzić przedstawiciele BTN, w tym A. Łuckiewicz. Komisja przeprowadziła badania archiwalne i terenowe, ale nie doszła do wspólnego zdania. A. Łuckiewicz, zsyłając się na inwentarz klasztoru z 1841 r. oraz litografię malarza rosyjskiego Iwana Trutniewa (ros. Иван Петрович Трутнев, 1827–1912) udowadniał, że za miejsce więzienia A. Mickiewiczza należy uważać widoczny na litografii Trutniewa piętrowy budynek przylegający do kościoła, który później usunięto, aby nie przeszkadzał w prowadzeniu procesji⁴⁰. Natomiast zdaniem profesora Uniwersytetu Stefana Batorego Juliusza Kłosa poszukiwana „cela Konrada” mieściła się w ostatniej celi I piętra, jedynej dwuokiennej w tym skrzydle. Cella ta w 1867 r. została przerobiona na dużą salę przez zburzenie jednej ze ścian poprzecznych i usunięcie wspomnianego w *Dziadach* kominka. Uwzględniając zdanie prof. Kłosa, z tej części gmachu usunięto lokatorów, przeprowadzono niezbędny remont i odnowiony lokal w 1929 r. przekazano Związkowi Literatów Polskich w Wilnie oraz Polskiemu Towarzystwu Krajoznawczemu. W pozostałej części gmachu pozostały instytucje białoruskie⁴¹.

³⁹ Станкевіч Адам, *Доктар Францішак Скарына першы друкар беларускі: 1525–1925*, Вільня: Выданьне Беларускага Навуковага Таварыства, 1925.

⁴⁰ Łuckiewicz Antoni, *Prawda o „Celi Konrada”*: w *setną rocznicę procesu Filomatów*, Wilno: Białoruskie Towarzystwo Naukowe, 1923.

⁴¹ Kłos Juliusz, *Wilno: Przewodnik krajoznawczy*, Wilno 1923, s. 175–177; wyd. trzecie poprawione po zgonie autora, Wilno 1937, s. 182–184.

W 1933 r. ukazał się pierwszy tom czasopisma „Гадавік Беларускага Навуковага Таварыства” („Rocznik Białoruskiego Towarzystwa Naukowego”)⁴². Zawierał on 10 artykułów w języku białoruskim, były to teksty:

1. Antoniego Łuckiewicza *Piętnaście lat pracy Białoruskiego Towarzystwa Naukowego* (s. 5–16);
2. Mikołaja Szkielonka *W trzechsetną rocznicę zgonu wielkiego kanclerza Lwa Sapiehy* (s. 17–45);
3. Władysława Tołłoczki *Białoruś w relacji ks. Piotra Kamińskiego, audytora metropolii greko-katolickiej* (s. 46–51);
4. Mikołaja Iljaszewicza *Polityka rosyjska na ziemiach białoruskich za Katarzyny II i Pawła I* (s. 52–73);
5. Bolesława Breżgi *Zamki Witebszczyzny* (s. 74–110);
6. Jana Stankiewicza *Muzułmanie białoruscy i literatura białoruska piśmem arabskim* (s. 111–142);
7. Antoniego Nowiny (właściwie A. Łuckiewicza) *Główne kierunki w poezji białoruskiej* (s. 143–161).
8. Antoniego Nowiny (właściwie A. Łuckiewicza) *Z niedrukowanej spuścizny po M. Bohdanowiczu* (s. 162–169);
9. Radosława Ostrowskiego *Liczba i liczenie. Uwagi do teorii liczenia oraz bezpośrednich wyobrażeń liczbowych* (s. 170–175);
10. Antoniego Łuckiewicza *Muzeum Białoruskie im. Jana Łuckiewicza w Wilnie* (s. 176–182).

Większość tych artykułów powstało na podstawie referatów wygłoszonych na zebraniach ogólnych, posiedzeniach sekcji i uroczystych akademiach zorganizowanych przez BTN. Poszczególne artykuły potem były wydane jako samodzielne broszurki⁴³. Oprócz wymienionych artykułów tom zawierał *Miscellanea* oraz dział *Wśród książek i czasopism*, był wzbogacony o 26 ilustracji. Pierwszy tom, niestety, okazał się i ostatnim. Więcej tomów nie wydano z braku środków finansowych.

⁴² *Працэкол гадавога сходу Беларускага Навуковага Таварыства ў Вільні, вул. Вострабрамская 9, 5-га сакавіка 1933 году*, LCVA, f. 281, ар. 2, б. 9, к. 67–68.

⁴³ Шкяленак Мікола, *У трахсотныя угодкі сьмерці вялікага канцлера Льва Сапегі*, Вільня 1933; Станкевіч Янка, *Беларускія мусульмане і беларуская літаратура арабскім пісьмом*, Вільня 1933.

Poziom prac opublikowanych w czasopiśmie „Гадавік Беларускага Навуковага Таварыства” był różny, co zauważyli ówczesni recenzenci. M. Iljaszewiczowi zarzucano słabe wykorzystanie źródeł, W. Tołłoczce omyłki w datowaniu wydarzeń⁴⁴. Najwięcej jednak zastrzeżeń doczekała się praca M. Szkielonka o śmierci wielkiego kanclerza Lwa Sapiehy. Zdaniem polskiego historyka Kazimierza Tyszkowskiego jej autor, nie znając najnowszej literatury przedmiotu, „nie uniknął błędów zgoła rażących”⁴⁵.

W 1938 r. ukazał się pierwszy zeszyt nowego czasopisma „Запісы Беларускага Навуковага Таварыства”⁴⁶. Opublikowano w nim 7 artykułów:

1. Mikołaja Szkielonka *Podział historii Białorusi na okresy* (s. 1–9);
2. Teodora Iljaszewicza *Koniec drukarni domu Mamoniczów* (s. 9–16);
3. Antoniego Łuckiewicza *Życie i twórczość Franciszka Bohuszewicza we wspomnieniach współczesnych* (s. 16–30);
4. Dmitrego Daraszenki *Moi wspomnienia o Franciszku Bohuszewiczu* (s. 30–33);
5. Władysława Tołłoczki, *Franciszek Bohuszewicz i Eliza Orzeszkowa* (s. 33–34);
6. Bolesława Breźgi *Skarga rady miasta Rygi z końca XIII w.* (s. 35–40);
7. Jana Stankiewicza *Język listu dyplomatycznego rady miasta Rygi do kniazia witebskiego z końca XIII w.* (s. 40–50).

Większość tych artykułów była wygłaszana na posiedzeniach sekcji i zebraniach ogólnych towarzystwa, a później dopracowana i oddana do druku.

Ponadto w zeszycie opublikowano szereg krótkich notatek z różnych dziedzin, np.: B. Breźgi *Miasteczki Głazomiczi lub Janowiczi na Witebszczyźnie w XVIII w.* (s. 50–53); A. Fleurego *Przyczynki do dziejów rodu Wereszczaków* (s. 53–55), J. Stankiewicza *Przezwiska na –ła (–ło) i ich pisownia* (s. 55–56), a także materiały archiwalne z Muzeum Białoruskiego im. Jana Łuckiewicza o procesie Jakuba Kołasa (s. 56–61) i stanie języka białoruskiego w czasie I wojny światowej (s. 61–62).

⁴⁴ L. Ż. [Leonid Żytkowicz], rec. *Hadawik Białaruskaha Nawukowaha Towarzystwa*, książka I, Wilna 1933, „Ateneum Wileńskie” 1935, t. 10, s. 415–416.

⁴⁵ Tyszkowski Kazimierz, rec. Szkielonak M. *U trochсотnyja uhodki śmierci wjalikaha kanclera Lwa Sapiehi*. Wilna 1933, str. 30 [Adbitka z Hadawika Białaruskaho Nawukowaha Towarystwa, kn. I], „Ateneum Wileńskie” 1935, t. 10, s. 416.

⁴⁶ *Запісы Беларускага Навуковага Таварыства*, Вильня 1938, z. 1.

Wydawnictwa BTN były dostępne dla czytelników w bibliotece towarzystwa przy ul. Ostrobramskiej 9, rozsyłano je także do innych bibliotek, towarzystw i instytucji naukowych, a także szkół białoruskich. Służyły takim sposobem rozpowszechnieniu wiedzy o dziejach i kulturze ziem białoruskich, a także o samym towarzystwie, jego członkach i działalności. Niestety ograniczone środki finansowe, jakimi dysponowało towarzystwo, nie pozwoliły na rozwinięcie pracy wydawniczej na szerszą skalę.

Wnioski

Białoruskie Towarzystwo Naukowe, powstałe w Wilnie w 1918 r., podczas pierwszej okupacji niemieckiej, działało z krótkimi przerwami do II wojny światowej. Towarzystwo w pierwszym okresie swej działalności dbało o rozwój piśmiennictwa i szkolnictwa białoruskiego, potem skupiało się na organizowaniu odczytów na tematy dotyczące dziejów i kultury białoruskiej, obchodów ważnych wydarzeń historycznych i uczczeniu pamięci osób zasłużonych, wydawaniu prac naukowych oraz popularnonaukowych. Czyniono to w celu rozbudzenia i formowania świadomości narodowej Białorusinów, zamieszkałych w zachodniej części dzisiejszej Białorusi, wchodzącej w okresie międzywojennym w skład II Rzeczypospolitej Polskiej. Bazą do pracy badawczej i oświatowej towarzystwa były zbiory zgromadzone w jego bibliotece i muzeum.

W latach II wojny światowej BTN podzieliło los wielu towarzystw i innych instytucji wileńskich. Zbiory biblioteczne i muzealne towarzystwa zostały rozproszone, a większość jego czynnych działaczy, w tym Antoni Łuckiewicz, Włodzimierz Samojoł, Antoni Nekanda-Trepka byli aresztowani i zesłani do łagrów sowieckich⁴⁷. Nie mniej jednak działalność BTN oraz innych białoruskich organizacji kulturalnych sprawiła, że Wilno pozostało w pamięci zarówno tych Białorusinów, którzy znaleźli się po II wojnie światowej w Polsce, jak i tych, którzy pozostali „na dobre i złe” w Wilnie, ważnym ośrodku ich kultury i narodowych tradycji⁴⁸.

⁴⁷ Szybieka Zachar, *Historia Białorusi...*, s. 332–335.

⁴⁸ Пецякевіч Марыян, *У паішуках зачарованых скарбаў*, Вільня 1998; Адамковіч Александр, *Белорусы ў Літве: учора і сёння*, кн. 1: Вільня, Вільня 2010.

Aneks 1. Członkowie Białoruskiego Towarzystwa Naukowego w Wilnie (1918–1939)

1. Areń W. (biał. Арэнь В.)
2. Bartul Augustyn (biał. Бартуль А.)
3. Bildziukiewicz Adam (biał. Більдзюкевіч Адам)
4. Bobicz Pdefons (biał. Бобіч Ільдефонс, ur. 22.01.1890 r. we wsi Dziedzina niedaleko Druji, zm. 28 kwietnia w Iwiu), ksiądz katolicki, działacz oświatowy i religijny
5. Bogdanowicz Genadiusz (biał. Багдановіч Генадзь), nauczyciel
6. Bogdanowicz Wiaczesław (biał. Багдановіч Вячаслаў, ur. 26.09.1878 r. w Dziśnie, zm. 1939 lub 1940 w ZSRR), teolog prawosławny, białoruski działacz społeczny, senator I i II kadencji w II Rzeczypospolitej Polskiej (1922–1930)
7. Borowski Paweł
8. Budźka Eduard (biał. Будзька Едуард, ur. 22.03.1882 w Budstawiu, zm. 14.08.1958 w Chicago), białoruski poeta, publicysta, autor wspomnień, działacz społeczny związany z białoruskim ruchem narodowym początku XX wieku; jeden z pierwszych organizatorów białoruskiego systemu oświaty, w 1918 roku Sekretarz Komisji ds. Utworzenia Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego przy Ludowym Sekretariacie Białoruskiej Republiki Ludowej
9. Ciechanowski Jan (biał. Цеханоўскі Іван, ur. 30.03.1888 r. we wsi Jakimowcy, gub. mohilewskiej, zm. 6 października w Oszmianie), nauczyciel, dyrektor gimnazjum Białoruskiego w Nowogródku
10. Czatyрка Michał (biał. Чатырка Міхаіл)
11. Czerniawska Lila (Черняўская Ліля), nauczycielka
12. Czyżowski Stanisław (biał. Чыжеўскі Станіслаў)
13. Dmochowski Aleksander (biał. Дмохоўскі Аляксандр), nauczyciel
14. Drozdowicz Józef (biał. Драздовіч Язеп)
15. Dubicka (biał. Дубіцкая)
16. Dubicki (biał. Дубіцкі)
17. Duszewska Hanna (biał. Душэўская Ганна), nauczycielka
18. Duż-Duszewski Klaudiusz (biał. Душэўскі Клаўдзій, lit. Dušauskas-Duž Klaudijus, ur. 27.03.1891 w Głębokim, gub. wileńska, zm. 25.02.1959 w Kownie), inżynier budowlany, białoruski działacz polityczny

19. Dworczanin Ignacy (biał. Ігнат Дворчанін, Ihnat Dwarczanin ps. Hudok, ur. 8.06.1895 w Pogirach k. Słonima, zm. 8.12.1937 w ZSRR) – białoruski działacz narodowy, pisarz i tłumacz, poseł na Sejm RP II kadencji (1928–1930)
20. Falkiewicz Kazimierz
21. Fleury A. (biał. Флераў А.)
22. Gawryliczanka Anastazja (biał. Гаурьлічанка Настасія), nauczycielka
23. Hadlewski Wincenty (biał. Гадлеўскі Вінуэнт, 1888–1942), ksiądz, wydawca, publicysta, dziennikarz i białoruski polityk narodowy
24. Harecka Leonila (biał. Гарэцкая Леаніла) nauczycielka języka białoruskiego
25. Harecki Maksim (biał. Максім Гарэцкі, ur. 1893 w Małej Bogacówce, pow. mścisławski, zm. 10.02.1938) – białoruski działacz polityczny, pisarz, krytyk i historyk literatury
26. Holenkiewicz (biał. Галенкевіч), protojerej
27. Hrabieński Bolesław (biał. Грабінскі Балеслаў), lekarz
28. Hryniewicz Antoni (biał. Грыневіч Антон)
29. Hryszkiewicz Wincenty (biał. Грышкевіч Вінцэнт), nauczyciel
30. Ignatowa Lidia (biał. Ігнатава Лідзія, nauczycielka języka francuskiego)
31. Ijaszewicz Mikołaj (biał. Ільяшэвіч Мікалай), nauczyciel
32. Ijaszewicz Teodor (biał. Ільяшэвіч Тэадор), nauczyciel
33. Iwanowski Wacław (biał. Іваноўскі Вацлаў, Іваноўскі Вацлаў, ur. 25.05 (7.06) 1880 r. w folwarku Lebidka Iwanowska koło Lidy, zm. 7.12.1943 w Mińsku) – białoruski narodowy działacz polityczny, kulturalny i oświatowy, publicysta, wydawca, wykładowca akademicki
34. Jackiewicz Modest (biał. Яцкевіч Модест), nauczyciel
35. Jakubionak R. (biał. Якубенак Р.)
36. Jurewicz Kazimierz
37. Karol Szymon (biał. Кароль Сымон), nauczyciel
38. Kielmuć Maciej
39. Kita Borys (biał. Кіта Борыс), nauczyciel
40. Kochanowicz Michał (biał. Міхаіл Кахановіч, Michaś Kachanowicz, ur. 27.09.1882 roku w Wielkich Łukach k. Baranowicz, zm.

- 17.05.1934 roku w Mińsku), białoruski działacz narodowy, publicysta i pedagog, poseł na sejm Rzeczypospolitej Polskiej, dyrektor Gimnazjum Białoruskiego w Wilnie, wiceprezes BTN w 1920 r.
41. Kościwicz Makar (biał. Костэвіч Макар, Касцевіч Макар, pseud. Макар Краўцоў, 1891 – po 1939)
 42. Kotowicz Jan (biał. Катовіч Янка), nauczyciel
 43. Kowsz Aleksander (biał. Коўш Аляксандр), nauczyciel
 44. Krasinśki Mikołaj (biał. Красінскі Мікалай), nauczyciel
 45. Kraskowski Antoni (biał. Краскоўскі Антон), nauczyciel
 46. Krawcewicz Wiera, literatka
 47. Kunigel Ihnat
 48. Lewicki Antoni (biał. Лявіцкі Антон, 1869–1922), białoruski literat, dziennikarz
 49. Łaginowicz Józef (biał. Лагіновіч Язэп)
 50. Łastowski Waclaw (biał. Ластоўскі Вацлаў, Łastoŭski Waclaw, lit. Lastouskis, Lastauskas Vaclavas, ur. 8 listopada 1883 w Koleśnikach koło Dżisny, zm. 23.01.1938 w Saratowie) – białoruski publicysta i polityk, filolog, literaturoznawca, historyk, premier rządu Białoruskiej Republiki Ludowej w latach 1919–1923.
 51. Łowskacz Wiaczesław (biał. Лаўскач Вячаслав), nauczyciel
 52. Łuckiewicz Antoni (biał. Антон Іванавіч Луцкевіч, ur. 29.01.1884 w Szawlach, zm. 23.03.1942 koło Saratowa) – białoruski działacz narodowy, krytyk literacki i publicysta, były premier i minister spraw zagranicznych Białoruskiej Republiki Ludowej w latach 1918–1919, prezes Białoruskiego Towarzystwa Naukowego, kustosz Białoruskiego Muzeum im. Jana Łuckiewicza
 53. Łuckiewicz Jan (biał. Іван Луцкевіч, ur. 1881 w Szawlach, zm. 20.08.1919 w Zakopanem), białoruski działacz narodowy, inicjator białoruskiego ruchu narodowego, publicysta, archeolog, krajoznawca
 54. Łukaszewicz Władysław (biał. Лукашэвіч Уладзіслаў)
 55. Mackiewicz Edward (Мацкевіч Едуард)
 56. Makarewicz Aleksander (Макарэвіч Аляксандр)
 57. Malewicz Eugeniusz (biał. Малевіч Ауген), inż.
 58. Mankiewicz Włodzimierz (biał. Манкевіч Уладзімер)
 59. Marcinczyk Mikołaj (biał. Марцінчык Мікалай)
 60. Moenke Julianna (biał. Мэнке Юліяна) nauczycielka
 61. Nekanda-Trepka Antoni (biał. Неканда-Трэпка Антон), inżynier

62. Olechnowicz Franciszek (biał. Аляхновіч Францішак, Alachnowicz Franciszak, ur. 9.03.1883 w Wilnie, zm. 3.03.1944 tamże) – białoruski publicysta, pisarz, reżyser teatralny, działacz kulturalny i narodowy
63. Orsa Aleksander (biał. Орса Аляксандр)
64. Ostrowski Radosław (biał. Астроўскі Радаслаў, ur. 23.10.1887 r. w gub. mińskiej, zm. 17.10.1976 r. w USA), w latach 1924–1936 dyrektor Białoruskiej Szkoły w Wilnie, białoruski działacz polityczny, poseł na Sejm II RP
65. Paszkiewicz E. (biał. Пашкевіч Э.)
66. Pawłowicz Sergiusz (biał. Паўловіч Сяргей), nauczyciel
67. Pieciukiewicz Marian (biał. Пецюкевіч Марыян, ur. 24.09.1904 r. we wsi Ciecierki w powiecie brasławskim, zm. 25.09.1983 r. w Toruniu), bibliotekarz, etnograf
68. Pietkiewicz Michał (biał. Пяткевіч Міхаіл)
69. Plis Michał (biał. Пліс Міхаіл), protojerej, nauczyciel religii
70. Rak-Michajłowski Szymon (biał. Сымон Рак-Міхайлоўскі, Symon Rak-Michajłouski, ur. 14.04.1885 w Maksymówce w powiecie wilejskim, zm. 27.11.1938 w Mińsku) – działacz polityczny i społeczny narodowości białoruskiej, publicysta i pedagog, członek Rady Białoruskiej Republiki Ludowej, w latach 1922–1927 poseł na Sejm RP, członek Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi, członek zarządu Białoruskiego Towarzystwa Naukowego w 1924 r.
71. Reszać Józef (Рэшаць Язэп), ksiądz
72. Rodziewicz Waclaw, adwokat
73. Rusaczanka Olga (biał. Русачанка Вольга), nauczycielka języka niemieckiego
74. Rusiecki Jan
75. Rychter Michalina, nauczycielka
76. Saławej J. (Салавей Я.)
77. Samojoł Włodzimierz (biał. Самойла Уладзімер), bibliotekarz Białoruskiego Towarzystwa Naukowego
78. Sawicki Jan (biał. Савіцкі Іван)
79. Schafnagel (Szafnagel) Kazimierz, ziemianin, baron
80. Sergijewicz, Serhijewicz Piotr (biał. Сергіевіч, Сяргіевіч Петр, ur. 10.07.1900 we wsi Stawrowo w powiecie brasławskim, zm. 1.11.1984 w Wilnie), białoruski malarz, grafik
81. Siemaszko Dominik, urzędnik Pożarnej Straży Miejskiej

82. Sienkiewicz Michał (biał. Сенкевіч Міхаіл)
83. Skrebiec Piotr (biał. Скребец Пётр), nauczyciel
84. Smolicz Arkadiusz (biał. Смоліч Аркадзь)
85. Sokołowa-Lekant Helena (biał. Саколова-Лэкант Алена)
86. Stackiewicz, Steckiewicz Franciszek (biał. Стэцкевіч Францішак)
87. Stałygwa Władysław (biał. Сталыгва Уладзіслаў)
88. Stankiewicz Adam (biał. Адам Станкевіч, ur. 6.01.1892 r. we wsi Orleńta w rejonie Oszmiany, zm. 4.12.1949 r. w łagrze koło Tajszetu w obwodzie irkuckim w ZSRR), duchowny katolicki białoruskiego pochodzenia, wydawca, pisarz, publicysta i działacz narodowo-religijny
89. Stankiewicz Jan (biał. Ян, Янка Станкевіч, ur. 26.11.1891 w Orleńtach koło Oszmiany, zm. 16.08.1976 w Hawthorn w Stanach Zjednoczonych), językoznawca, historyk drukarstwa, białoruski działacz społeczny i polityczny, poseł na sejm RP (1928–1930)
90. Stankiewicz Stanisław (biał. Станкевіч Станіслаў, Stankiewicz Stanisław, ur. 23.02.1907 r. w Orleńtach koło Krewa w Rosji, zm. 6.11.1980 r. w Nowym Jorku), białoruski publicysta, pisarz, literaturoznawca, działacz narodowy i kulturalny
91. Strelcūnas, nauczyciel
92. Szcasy Piotr (biał. Шчасны Пётр), nauczyciel fizyki
93. Szkielonak Mikołaj (biał. Шкеленак Мікалай, Мікола)
94. Sznarkiewicz Józef (biał. Шнаркевіч Язеп), nauczyciel
95. Szyrma Grzegorz (biał. Шырма Рыгор Раманавіч, Szyrma Ryhor Ramanawicz, ur. 20.01.1892 w Szakunach, zm. 23.03.1978 w Mińsku), dyrygent chórowy, folklorysta, działacz społeczny i muzyczny, wydawca, publicysta, literaturoznawca, nauczyciel.
96. Światopołk-Mirski Wincenty, ziemianin, działacz społeczny
97. Taraszkiewicz Bronisław (biał. Тарашкевіч Браніслаў, ur. w styczniu 1892 w Maciuliszkach koło Ławaryszek, zm. 29.11.1938 w Mińsku) – białoruski polityk, poseł na Sejm RP, przewodniczący Białoruskiego Koła Poselskiego, przywódca Białoruskiej Włościańsko-Robotniczej Hromady, działacz społeczny, językoznawca, tłumacz, jeden z twórców ortografii języka białoruskiego
98. Tołoczko Władysław (biał. Талочка Уладзіслаў, ur. 13.02.1887 w Grodno, zm. 13.11.1942 r. w Wilnie), ksiądz katolicki, krytyk literacki
99. Tułowski Michał, nauczyciel
100. Turczynowicz (biał. Турчыновіч)

101. Umiastowski Franciszek
102. Urbanowicz Włodzimierz
103. Wiszniewski
104. Własow Aleksander (biał. Уласоў Аляксандр)
105. Zaleski Wiktor
106. Zamorin Michał (biał. Заморын Міхаіл)
107. Ziemkiewicz Romuald (biał. Земкевіч Ромуальд)

Bibliografia

Źródła archiwalne

- 1) *Białoruskie Towarzystwo Naukowe do Pana Konserwatora Województwa Wileńskiego i Nowogrodzkiego w Wilnie*, Wilno, 3.VI.1931, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 16, k. 14.
- 2) *Białoruskie Towarzystwo Naukowe do Pana Starosty Grodzkiego m. Wilna*, [Zawiadomienie o składzie osobowym zarządu], LCVA, f. 281, ap. 2, b. 16, k. 20, 31.
- 3) *Členy [Lista pierwszych członków Białoruskiego Towarzystwa Naukowego]*, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 11, k. 8.
- 4) *Do Departamentu Spraw Wewnętrznych. Podanie Białoruskiego Towarzystwa Naukowego*, Wilno, 8 XI 1920 r., LCVA, f. 281, ap. 2, b. 1, k. 2.
- 5) *Інстытут Беларускае Культуры Беларускаму Науковаму Товариству ў Вільні, Менск, 9 V 1928 г.*, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 10, k. 2.
- 6) *Mandat (kopia) delegata A. Łuckiewicza na Zjazd Delegatów Związku Muzeów w Polsce w Poznaniu*, Wilno, 29 IX 1933, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 31, k. 18.
- 7) *Muzeum Białoruskie im. Jana Łuckiewicza do Pana Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie*, Wilno, 23 I 1936, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 16.
- 8) *Sprawozdanie finansowe wydawnictwa p.t. Rocznik Białoruskiego Towarzystwa Naukowego w Wilnie*, Wilno, 1933, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 21, k. 221.
- 9) *Statut Białoruskiego Towarzystwa Naukowego*, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 2, k. 2.
- 10) *Verzeichnis der Mitglieder des Weissruthenischen Wissenschaftlichen Vereins*, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 11, k. 7.
- 11) *Zaproszenie na uroczystą akademię ku uczczeniu pamięci Jana Łuckiewicza*, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 15, k. 3.
- 12) *Zaproszenie Zarządu Białoruskiego Towarzystwa Naukowego na uroczystą akademię, poświęconą pamięci Franciszka Skoryny z okazji 400-lecia założenia pierwszej drukarni w Wilnie*, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 19, k. 23.
- 13) *Zaproszenie Zarządu Białoruskiego Towarzystwa naukowego na uroczyste posiedzenie, poświęcone 15-leciu założenia towarzystwa i 300-lecie śmierci Lwa Sapiehi, kanclerza Wielkiego księstwa Litewskiego*, Wilno, 5 marca 1933, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 19, k. 10.
- 14) *Беларускае Науковае Товариства до Pana Комісара Ураду на м. Вільню, Вільня, 2. II. 1925 году*, LCVA, f. 281, ap. 2, b. 16, k. 2.

Artykuły naukowe

- 15) *В Правление Всесоюзного Общества Культурной Связи с Заграницей, 3 X 1933*, LCVA, f. 281, ар. 2, b. 10, k. 21–22.
- 16) *Да беларускага грамадзянства і беларускіх устаноў ў краі і заганіцай: Адозва Беларускага Навуковага Таварыства ў Вільні*, LCVA, f. 281, ар. 2, b. 8, k. 1.
- 17) *Да Ураду Беларускага Навуковага Товариства ў Вільні. Заява Настасі Гаурылічанкі, настаўніцы Беларуска філіі Дзаржаўнае Гимназіі ў Наваградку*, Навагрудук, дня 11 IV 1934 г. LCVA, f. 281, ар. 2, b. 11, s. 26.
- 18) *Да Ураду Беларускага Навуковага Товариства ў Вільні. Заява Вячеслава Лаўскача*, Навагрудук, 11 красавіка 1934 г., LCVA, f. 281, ар. 2, b. 11, s. 27.
- 19) *Да Ураду Беларускага Навуковага Товариства ў Вільні. Заява Вольгі Русачанкі*, Навагрудук, 11 красавіка 1934 г., LCVA, f. 281, ар. 2, b. 11, s. 28.
- 20) *Да Ураду Беларускага Навуковага Товариства ў Вільні. Заява Пятра Скребец, настаўніка Беларуска філіі Дзаржаўнае Гимназіі ў Наваградку*, Навагрудук, дня 11 красавіка 1934 г., LCVA, f. 281, ар. 2, b. 11, s. 29.
- 21) *Працікол агульнага гадавога сходу сяброў Беларускага Навуковага Товариства у Вільні 15 красавіка 1934 году*, LCVA, f. 281, ар. 2, b. 9, k. 69–78.
- 22) *Працікол гадавога сходу Беларускага Навуковага Товариства у Вільні, вул. Востробрамская 9, 5-го сакавіка 1933 году*, LCVA, f. 281, ар. 2, b. 9, k. 67–78.
- 23) *Са справаздачы аб зьбіраньні ахвяраў на Дом Беларускае Культуры ў Вільні*, Вільня, 22.09.1928, LCVA, f. 281, ар. 2, b. 3, k. 3.
- 24) *Сьпіс сяброў Беларускага Навуковага Товариства на 1.I.1933*, LCVA, f. 281, ар. 2, b. 11, k. 4.
- 25) *Сьпіс сяброў Беларускага Навуковага Товариства на 20.II.1928*, LCVA, f. 281, ар. 2, b. 11, k. 1.
- 26) *Сьпіс сяброў Беларускага Навуковага Товариства у Вільні зложаны ўрадам товариства 7.IV.1934*, LCVA, f. 281, ар. 2, b. 11, k. 5.

Prasa

- 27) *Białoruskie Towarzystwo Naukowe*, „Ateneum Wileńskie” 1935, t. 10, s. 567–568; 1936, t. 11, s. 813; 1937, t. 12, s. 685; 1938, t. 13, s. 353; 1939, t. 14, z. 1, s. 365.
- 28) *Летапіс Беларускага Навуковага Т-ва*, „Запісы Беларускага Навуковага Таварыства”, Вільня 1938, s. 67–69.
- 29) *Хроніка: У Беларускім Навуковым Т-ве*, „Калосьсе”, 1939, t. 5, nr 2(19), s. 127.
- 30) *Хроніка: Экспанаты Беларускага Музею на выстаўках у Варшаве і Вільні*, „Калосьсе”, 1937, t. 3, nr 3 (12), s. 190.

Opracowania

- 31) Bergman Aleksandra, *Sprawy białoruskie w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1984.
- 32) Czubiński Antoni, *Historia Polski XX wieku*, Poznań 2000.
- 33) Gierowska-Kałuża Joanna, *Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 lutego 1919 – 9 września 1920)*, Warszawa 2003.
- 34) Пјаззевіч Теодор, *Друкарня дому Мамонічэў у Вільні (1575–1622)*, Вільно 1938 (Wydawnictwa Towarzystwa Pomocy Naukowej im. Wróblewskich Nr 6).

- 35) Januszewska-Jurkiewicz Joanna, *Stosunki narodowościowe na Wileńszczyźnie w latach 1920–1939*, wyd. drugie, Katowice 2011, s. 97–98.
- 36) Lapinskienė Alma, *Taraškevič Branislav (Branislavas Taraškevičius) 1882 01 20 Mačiuliškės (dabar Vilniaus rj. s-bė) – 1938 11 29 Kurapatai prie Minsko, baltarusių visuomenės ir politikos veikėjas, filologas, vertėjas*, „Visuotinė lietuvių enciklopedija”, t. 28, Vilnius 2013, s. 499.
- 37) *Luckevič Anton (Antonas Luckevičius) 1884.01.29 Šiauliai – 1942.03.23 (Atkarsk, Saratovo sr.)*, baltarusių rašytojas, literatūros kritikas, „Visuotinė lietuvių enciklopedija”, t. 13, Vilnius 2008, s. 660.
- 38) Łossowski Piotr, *Konflikt polsko-litewski 1918–1920*, Warszawa 1996.
- 39) Łuckiewicz Antoni, Stankiewicz Jan, *Bielaruski prawapis / A. Łuckiewicz i J. Stankiewicz*, Wilnia 1918.
- 40) Łuckiewicz Antoni, *Muzeum Białoruskie im. Jana Łuckiewicza w Wilnie*, „Balticoslavica” 1933, t. 1, s. 48–55.
- 41) Łuckiewicz Antoni, *Prawda o „Celi Konrada”*: w setną rocznicę procesu Filomatów, Wilno: Białoruskie Towarzystwo Naukowe, 1923.
- 42) Pukszo Andrzej, *Między stołecznością a partykularyzmem: Wielonarodowościowe społeczeństwo Wilna w latach 1915–1920*, Toruń 2006.
- 43) Srebrakowski Aleksander, *Sejm Wileński 1922 roku. Idea i jej realizacja*, Wrocław 1993.
- 44) Stankiewicz Jan, *Stan badań nad klasyfikacją dialektów białoruskich*, „Balticoslavica”, Wilno 1936, t. 2, s. 108–128.
- 45) Stankiewicz Stanisław, *Instytut Białoruskiej Kultury – Białoruska Akademia Nauk w Mińsku*, „Balticoslavica”, Wilno 1936, t. 2, s. 56–74.
- 46) Stankiewicz Stanisław, *Pierwiastki białoruskie w polskiej poezji romantycznej*, Wilno 1936 (Wydawnictwa Towarzystwa Pomocy Naukowej im. Wróblewskich Nr 5).
- 47) Szybieka Zachar, *Historia Białorusi 1795–2000*, przełożył Hubert Łaszkiwicz, Lublin 2002.
- 48) Śleszyński Wojciech, *Bezpieczeństwo wewnętrzne w polityce państwa polskiego na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2007.
- 49) Taraszkiewicz Bronisław, *Bielaruskaja hramatyka dla škol / napisau B. Taraškiewicz*, Wilnia 1918.
- 50) Адамкович Аляксандр, *Белорусы ў Літве: учора і сёння*, кн. 1: Вільня, Вільня 2010.
- 51) Луцкевич Антон, *Пятнаццаць гадоў працы Беларускага Навуковага Таварыства (Даклад старшыні Ураду Беларускага Навуковага Таварыства А. Луцкевича на паседжаньні Ураду 22.XII.1932 г.)*, „Гадавік Беларускага Навуковага Таварыства”, Вільня 1933, t. 1, s. 5–16.
- 52) *Памяці Івана Луцкевіча. У першыя ўгодкі сьмерці яго. (20.8.1919–20.8.1920)*, Вільня 1920.
- 53) Станкевіч Адам, *Доктар Францішак Скарына першы друкар беларускі: 1525–1925*, Вільня: Выданьне Беларускага Навуковага Товарыства, 1925.
- 54) Станкевіч Янка, *Беларускія мусульмане і беларуская літаратура арабскім пісьмом*, Вільня 1933.
- 55) Унучак Андрей, *Наша Нива и белорусское национальное движение начала XX в.*, „Acta humanitarica universitatis Saulensis”, 2011, t. 12, s. 172–180.
- 56) Шкяленак Мікола, *У трахсотныя ўгодкі сьмерці вялікага канцлера Льва Сяпегі*, Вільня 1933.

The role of the Byelorussian Learned Society in the formation of national self-consciousness among the Byelorussian minority during the inter-war period

Summary

The Byelorussian Learned Society was active from 1918 to 1939. During that period, the number of members of the Society varied from 24 to 32 and consisted of Byelorussian teachers, priests, officials, writers and editors. The Society organized a number of exhibitions, celebrations of important historical events, lectures on history, literature, Byelorussian language and folk art. The Society had its own library and museum, which were frequently visited by members of the Society, academics, school-children, students and members of the public. The Society planned to build their own premises for the needs of the Byelorussian minority in Vilnius during the inter-war period, though the outbreak of the Second World War put these plans on hold. The existence of the Society significantly contributed towards cultivating and celebrating the national consciousness of the Byelorussians in West Byelorussia, which was a part of Poland during the inter-war period.

Keywords: Vilna (Vilnius), Byelorussian Learned Society, Jan Luckiewicz Byelorussian Museum in Vilnius, Societies in Vilnius in the inter-war period

Baltarusių mokslo draugijos Vilniuje vaidmuo baltarusių tautinės mažumos sąmonės formavime (1919–1939)

Santrauka

Baltarusių mokslo draugija veikė Vilniuje 1918–1939 m. Skirtingais draugijos veiklos laikotarpiais joje dalyvavo nuo 24 iki 32 narių. Draugijoje būrėsi baltarusių mokytojai, kunigai, valdininkai, literatai bei leidėjai. Draugija organizuodavo parodas, iškilmingus svarbių istorinių įvykių minėjimus, paskaitas baltarusių istorijos, literatūros, kalbos ir liaudies meno temomis, daug dėmesio skyrė leidybai baltarusių kalba. Draugijai taip pat priklausė muziejus ir biblioteka, kurių fondais naudotis galėjo draugijos nariai, mokslininkai ir besimokantis baltarusių jaunimas. Muziejų lankydamo tiek pavieniai asmenys, tiek organizuotos baltarusių mokytojų ir mokinių ekskursijos. Draugija planavo pastatyti nuosavą namą, kuris turėjo tapti baltarusių kultūros centru Vilniuje, bet nespėjo šio sumanymo įgyvendinti iki antrojo pasaulinio karo. Draugijos veikla itin prisidėjo prie baltarusių, gyvenusių vakarinėje dabartinės Baltarusijos dalyje, kuri tarpukariu įėjo į Lenkijos sudėtį, tautinės savimonės žadinimo ir formavimo.

Raktažodžiai: Vilnius, Baltarusių mokslo draugija, Baltarusių J. Luckevičiaus vardo muziejus Vilniuje, Vilniaus draugijos tarpukaryje

Rola Białoruskiego Towarzystwa Naukowego w Wilnie w formowaniu świadomości narodowej białoruskiej mniejszości (1918–1939)

Streszczenie

Białoruskie Towarzystwo Naukowe działało w Wilnie w latach 1918–1939. Liczba członków towarzystwa w poszczególnych latach wahała się od 27 do 32. Członkami towarzystwa byli białoruscy nauczyciele, księża, urzędnicy, literaci, wydawcy. Towarzystwo organizowało wystawy, uroczyste obchody ważnych wydarzeń historycznych, odczyty na tematy dotyczące dziejów, literatury, języka i twórczości ludu białoruskiego, wydawało czasopisma i broszurki w jęz. białoruskim. Towarzystwo posiadało bibliotekę i muzeum. Ze zbiorów muzeum i biblioteki towarzystwa korzystali członkowie towarzystwa, naukowcy oraz ucząca się młodzież białoruska. Muzeum zwiedzali osoby pojedyncze oraz wycieczki nauczycieli i uczniów szkół białoruskich. Towarzystwo planowało wybudować własny dom, który miał stać ośrodkiem kultury białoruskiej w Wilnie, ale nie zdążyła tego pomysłu realizować do wybuchu II wojny światowej. Działalność towarzystwa przyczyniła się znacznie do rozbudzenia i formowania świadomości narodowej Białorusinów, zamieszkałych w Zachodniej Białorusi, wchodzącej w okresie międzywojennym w skład II Rzeczypospolitej Polskiej.

Słowa kluczowe: Wilno, Białoruskie Towarzystwo Naukowe, Muzeum Białoruskie im. Jana Luckiewicza w Wilnie, towarzystwa wileńskie w okresie międzywojennym